

Middeleeuwse praktijken

Docentenhandleiding

onderwijsmuseum

www.onderwijsmuseum.nl
educatie@onderwijsmuseum.nl
078 632 26 820

Burgemeester de Raadsingel 97
3311 JG Dordrecht

Aan de leerkracht

U gaat binnenkort een bezoek brengen aan het Nationaal Onderwijsmuseum. Met een bezoek aan het Onderwijsmuseum ervaren de leerlingen het verleden, heden en toekomst van het onderwijs – een onderwerp dat erg dicht bij de belevingswereld van de leerlingen staat en daarom goed tot hun verbeelding spreekt.

Met dit document willen we u graag van de nodige informatie voorzien over het Onderwijsmuseum, onze collectie en het programma dat u gaat volgen. Daarnaast vindt u hier de nodige praktische informatie over de bereikbaarheid van het museum en de huisregels. In de bijlagen vindt u tevens lessuggesties die als voorbereiding voor dit programma gebruikt kunnen worden.

Mocht u vragen hebben over uw bezoek, schroom dan niet om contact op te nemen.

Hartelijke groet,

Afdeling Educatie

T: 078 - 632 68 20

E: educatie@onderwijsmuseum.nl

Over het museum

Het Nationaal Onderwijsmuseum is in 1981 opgericht en is de 'erfopvolger' van het in 1877 geopende Schoolmuseum te Amsterdam. Inmiddels is het museum uitgegroeid tot een gerenommeerd nationaal kennisinstituut met een omvangrijke collectie op het gebied van onderwijs. In totaal beheert het museum meer dan 350.000 voorwerpen die op de één of andere manier iets met onderwijs te maken hebben. Daarmee is het Onderwijsmuseum het grootste onderwijsmuseum ter wereld.

De enorme rijkdom aan onderwijs gerelateerde objecten is typisch Nederlands. Dit heeft alles te maken met de vrijheid van onderwijs, vastgelegd in artikel 23 uit de grondwet: het recht op grond waarvan iedereen een school mag oprichten. Hierdoor zijn er dan ook veel uitgeverijen en leermiddelen makers (geweest) die respectievelijk schoolboeken en onderwijsproducten ontwikkelden (en ontwikkelen) voor scholen van een bepaalde levensbeschouwelijke stroming: dit heeft dan ook zijn weerslag op de enorme collectie van het Onderwijsmuseum.

Middeleeuwse praktijken

Het educatieve programma *Middeleeuwse praktijken* bestaat uit twee onderdelen. Tijdens de interactieve rondleiding door de tentoonstelling leren de kinderen alles over de kloosterscholen, ‘ontmoeten’ ze Karel de Grote en volgen ze een lesje Latijn. En dankzij de workshop kunnen de leerlingen in de huid van een monnik kruipen en even zelf ervaren hoe het is om monnikenwerk te verichten – met niets anders dan ganzenveer en perkament.

Dit programma sluit aan bij de vensters *Willibrord*, *Karel de Grote* en *Hebban olla vogala* van de Canon van Nederland en het tijdvak van monniken en ridders .

Als voorbereiding op het museumbezoek is aan te raden om samen met de leerlingen de interactieve pdf *Middeleeuwse praktijken* te bekijken. In bijlage 1 van deze docentenhandleiding vindt u meer achtergrondinformatie over dit onderwerp.

Praktische informatie

Openingstijden

Het Onderwijsmuseum is in principe elke schooldag vanaf 09:00 tot 17:00 uur geopend. Voor onderwijsgroepen is het mogelijk om – op afspraak – vóór 09:00 uur het museum te betreden. Neem hiervoor contact op met de afdeling Educatie.

Adres en bereikbaarheid

Het Onderwijsmuseum is gelegen aan de Burgemeester de Raadsingel 97 te Dordrecht.

Met de trein

Het museum ligt op tien minuten loopafstand van het station Dordrecht.

Met de auto

Aan de voor- en zijkant van het museum bestaat de mogelijkheid om groepen te laten instappen en uitstappen.

In de directe omgeving van het museum is er gelegenheid tot (betaald) parkeren. Op het parkeerterrein van Weeskinderendijk is er gelegenheid om gratis te parkeren. Dit parkeerterrein ligt op ongeveer 10 minuten loopafstand van het museum.

Op tijd aanwezig

Wij verzoeken u om op tijd aanwezig te zijn en zich ook tijdig te melden bij de receptie zodat het programma op het afgesproken tijdstip gestart kan worden. Bij latere binnenkomst, zijn wij helaas genoodzaakt om het programma in te korten.

Praktische informatie

Museumregels

Als leerkracht/begeleider bent u te allen tijde verantwoordelijk voor het gedrag van de leerlingen. Het is dan ook de bedoeling dat per groep altijd een leerkracht en/of begeleider aanwezig is.

Bespreek voor uw bezoek de onderstaande museumregels met de leerlingen:

1. De objecten in het museum mogen niet worden aangeraakt, tenzij expliciet anders aangegeven.
2. Er mag niet worden geschreeuwd of gerend.
3. Tassen (groter dan A4) of rugzakken mogen het museum niet in. Voor scholen zijn er tassenkasten in de kelder.
4. Op de zalen mag niet worden gegeten, gedronken of gerookt. Ook kauwgom is niet toegestaan.
5. Mobiele telefoons mogen in het museum alléén gebruikt worden om (zonder flits) foto's te maken.

Bijlage 1

Het onderstaande is als achtergrondinformatie te gebruiken bij de interactieve pdf over de middeleeuwen. Deze presentatie is bedoeld om het onderwerp reeds op school in te leiden en de leerlingen voor te bereiden op het museumbezoek.

Eerste scholen in Nederland

Over de allereerste scholen in ons land is weinig bekend. Ze zijn waarschijnlijk opgezet naar het voorbeeld van Engelse kloosterscholen. In de zevende en achtste eeuw na Chr. bestonden er in Engeland al scholen in kloosters. Slechts een klein aantal jongens kreeg daar een opleiding tot monnik of priester.

Vanuit Engeland staken missionarissen, oftewel geestelijken, over naar het vasteland van Europa om het christelijk geloof te prediken. Twee beroemde missionarissen zijn **Bonifatius** en **Willibrordus**. Zij leidden jongens op die hen bij het missiewerk konden helpen. Rond 750 na Chr. richtte een leerling van Bonifatius, Gregorius, een kloosterschool op in Utrecht. Het is één van de eerste scholen in ons land waarover iets bekend is.

Karel de Grote

Karel de Grote heerste van 768 tot 814 na Chr. over het Frankische rijk. Om dit grote rijk te kunnen besturen was het opgedeeld in gouwen. Aan het hoofd van elke gouw stond een graaf. Graven waren leenmannen die deze stukken land in leen kregen van de leenheer, Karel de Grote, die zij moesten gehoorzamen. Zandgraven controleerden namens de leenheer het werk en het land van de leenmannen. Ook kloosters kregen land in leen van de leenheer. De stukken land werden bebouwd door boeren die een deel van de oogst moesten afstaan.

Karel de Grote liet voor zichzelf vorstelijke paleizen en boerderijen bouwen zoals het Valkhof in Nijmegen dat nu een museum is. De boerderijen werden paltzen genoemd en als vorm van belasting moesten boeren uit de omgeving hier een deel van hun opbrengst brengen.

Voor het besturen van zijn rijk maakte Karel de Grote dus gebruik van ambtenaren, graven, zendgraven en geestelijken. Zij waren vrijwel de enigen die zijn bevelen en wetten konden opschrijven en lezen. De rest van het Frankische volk was analfabeet.

“ET UT SCOLAE LEGENTIUM PUERORUM FIANT...”:

Zo luidde in 789 na Chr. een wet van Karel de Grote. Letterlijk betekende het: “En dat er scholen zullen gesticht worden, waarin de kinderen lezen...” Om het christelijk geloof te verspreiden vaardigde Karel de Grote een aantal **onderwijswetten** uit. Daarin stond onder meer geschreven dat alle Frankische jongens in een kloosterschool moesten leren lezen, schrijven, bidden en zingen. De bijbel speelde daarbij een belangrijke rol.

Velen herinneren zich het verhaal dat Karel de Grote de scholen in ons land heeft opgericht. Bovendien zou hij alle scholen persoonlijk bezocht hebben om de leerlingen te overhoren. Dit verhaal klinkt te mooi om waar te zijn en heeft teveel een moralistische bedoeling. Het is dan ook grotendeels verzonnen. Wel heeft Karel de Grote een aanbeveling uitgevaardigd om in alle Bisschopssteden scholen te stichten. Niet alleen achtte hij het leren lezen en schrijven op scholen van groot belang, ook zag hij hierin een middel tot verdere christianiseren van de bevolking. Hierdoor hoopte hij een grotere eenheid in zijn rijk te bewerkstelligen.

Het is maar de vraag of er veel jongens naar de kloosterschool zijn gegaan. Kinderen werkten meestal van jongs af aan met hun ouders op het land of in de werkplaats om aan de dagelijkse kost te komen. Waarschijnlijk waren er in deze tijd maar weinig scholen. Toch zijn de onderwijswetten die Karel de Grote heeft uitgevaardigd, belangrijk geweest voor de ontwikkeling van scholen in latere eeuwen.

In 800 werd Karel de Grote door de Paus tot keizer gekroond. Hij stierf in 814 en is in de Domkerk van Aken begraven. Zijn Rijk viel uiteen in drie kleinere rijken, Nederland viel onder het Duitse Keizerrijk. Door het ontbreken van gezag van de Duitse Keizer gingen de graven zich als zelfstandige vorsten van hun gouwen beschouwen. Zij moesten zich echter verdedigen tegen de aanvallen van Noormannen uit Noorwegen en Denemarken die met name de kustgebieden aanvielen.

De kloosterschool

De beslissing om naar een klooster te gaan was een beslissing voor het leven. Er werden jongens opgeleid voor een kerkelijke of ambtelijke functie. Een ander woord voor ambtenaar is klerk dat afgeleid is van het Latijnse clericus dat geestelijke betekent.

Door maatschappelijke ontwikkelingen kwam daar vanaf de 11e eeuw verandering in. De opkomst van steden en vooral de groeiende handel en nijverheid deed de behoefte ontstaan aan beter opgeleide burgers. Daarom lieten de kloosters een klein aantal burgerjongens toe om hen op te leiden voor functies in het plaatselijk bestuur en de handel. De schooltijden op de kloosterschool bleven echter afhankelijk van de kerktijden. Zowel de leraar als de leerlingen waren of

werden aanvankelijk monnik of priester, burgerjongens kregen functies in het bestuur en de handel.

Het aantal scholen was klein. Burgerjongens die de eenvoudig opgezette kloosterscholen bezochten kwamen vanuit de wijde omgeving. Als gevolg van de toelating van burgerjongens tot een kloosterschool veranderde de locatie van de school in het kloostercomplex. De burgerjongens mochten namelijk het kloosterleven niet verstoren. We kunnen dan ook op oude plattegronden zien dat de kloosterschool van het binnenhof verplaatst werd naar de buitenmuur of rand van het kloostercomplex waardoor het kloosterleven ongestoord door kon gaan.

Omdat er nu sprake was van de opleiding aan burgerjongens (meisjes werden pas in de veertiende eeuw tot kloosterscholen toegelaten) ontstond de wens het religieuze karakter van het onderwijs te versterken. Op de muren van de kloosterschool waren daarom schilderijen te zien van de kruisiging, het Lam Gods en Christus Triomfator met de vier evangelisten: Mattheüs (Engel), Marcus (Leeuw), Johannes (Adelaar), Lucas (Stier). Ook hieruit blijkt nog eens duidelijk dat onderwijs in de Middeleeuwen vóór alles een kerkelijke aangelegenheid was.

Een kloosterschool omvatte dikwijls zowel het eerste onderwijs als het vervolg onderwijs, het latere universitaire niveau. In de onderbouw werd aandacht besteed aan lezen, schrijven en zingen. Belangrijk was het leren beheersen van de Latijnse taal, aangezien bij iedere vorm van verder onderwijs het Latijn de voertaal was. Na de onderbouw kregen de leerlingen les in de zeven vrije kunsten, bestaande uit drie taalvakken en vier wiskundevakken. De drie taalvakken, of het

trivium, omvatten grammatica (structuur van taal en literatuur), retoriek (mondelijke en schriftelijke vaardigheid in stijl en voordracht) en dialectiek (inhoud en opbouw van een betoog en argumenteren). Wie deze taalvakken voldoende beheerste ging verder met de vier wiskundevakken of het quadrivium. Dit bestond uit rekenkunde, wiskunde, sterrenkunde en muziek (hieronder viel niet het musiceren maar een soort wiskundige muziektheorie).

Hierna kon men nog verder studeren, bijvoorbeeld theologie of rechten. Tot de negende eeuw werden al deze vormen van onderwijs aan één school gegeven.

In een kloosterschool werd slechts een klein aantal jongens onderwezen in het lezen van de bijbel, vrome verhalen over heiligen en psalmen. De leeftijden van de jongens konden variëren van circa zes tot twaalf jaar. Ook het niveau van het onderwijs en de lesstof varieerden. Geen enkele kloosterschool was gelijk aan de andere. Sommigen gaven basisonderwijs, anderen gingen daarentegen veel verder. Veel hing af van de kennis, belesenheid en wijsheid die een leraar bezat.

Schoolkinderen konden zich maar het beste aan de regels houden. Op veel afbeeldingen van scholen is te zien dat er hardhandig gestraft werd. In de Middeleeuwen vond men het slaan met de stok of de roede heel gewoon. In de Bijbel staat immers:

“TUCHTROEDE EN TERECHTWIJZING GEVEN WIJSHEID”; MAAR EEN KIND, DAT AAN ZIJNEN EIGEN WIL WORDT OVERGELATEN, DOET ZIJN MOEDER SCHANDE AAN.” (SPREUKEN 29:15)

In de Middeleeuwen werden boeken met de hand geschreven, ze waren schaars en daarom kostbaar. De monniken schreven in de schrijfruimte van het klooster, het **scriptorium**, met **ganzenveren** op **perkament** en later papier.

Op kloosterscholen waren weinig leerboeken voorhanden. De meester las een tekst voor uit zijn boek en de leerlingen leerden de psalmteksten vervolgens uit het hoofd. Veel boeken waren in vraag- en antwoordstijl of in dichtvorm geschreven, waardoor de teksten makkelijk te onthouden waren.

Alle boeken waren geschreven in het Latijn. Het **Latijn** was een universele taal die in de kerk, het onderwijs en de wetenschap werd gebruikt. Voor de onderlinge communicatie golden geen grenzen wat de uitwisseling van kennis en informatie heel eenvoudig maakte. Pas tegen het einde van de Middeleeuwen week het Latijn voor de landstalen.